

УДК 063:327(477)

Г. П. Євсєєва¹, Г. Г. Кривчик²

¹*Придніпровська державна академія будівництва та архітектури*

²*Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені В. Лазаряна*

ПИТАННЯ ПРО ВЛАДУ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ В УКРАЇНІ (1990–2014)

Показано етапи еволюції змішаної форми державного правління, запровадженої в Україні з моменту проголошення державної незалежності. Наведено висновок про те, що основною проблемою політичного розвитку України на сучасному етапі є не стільки зміна різновидів змішаної форми державного правління – президентсько-парламентської на парламентсько-президентську й навпаки, скільки конституційне здійснення чіткого розподілу повноважень між гілками влади й суворе дотримання засад Основного Закону держави.

Ключові слова: Верховна Рада, Конституція, Президент, Прем'єр-міністр, демократія, республіка, конституційний процес.

Показаны этапы эволюции смешанной формы государственного управления, принятой в Украине с момента провозглашения государственной независимости. Содержится вывод о том, что основной проблемой политического развития Украины на современном этапе является не столько смена разновидностей смешанной формы государственного правления – президентско-парламентской на парламентско-президентскую и наоборот, сколько конституционное осуществление распределения полномочий между ветвями власти и строгое следование положениям Основного Закона государства.

Ключевые слова: Верховная Рада, Конституция, Президент, Премьер-министр, демократия, республика, конституционный процесс.

Якщо брати до уваги лише такі формальні ознаки демократії, як розподіл влади на законодавчу й виконавчу, демократичний спосіб формування зазначених органів влади та обрання глави держави, то можна дійти висновку, що в Україні сформовано систему влади, яка повністю відповідає демократичним стандартам і вимогам суспільства. Однак, на жаль, реальний перебіг подій в Україні, особливо останніх років, свідчить, що далеко не все благополучно в нашій країні. Відтак назріла потреба дослідити форму державного правління в країні й дати відповіді на питання: якою є Україна за формою державного правління та якою може стати після конституційної реформи? Щоб відповісти на це актуальне питання, потрібно здійснити науковий аналіз конституційних трансформацій стосовно розподілу повноважень між гілками влади.

Вивченню проблеми розподілу влади між найвищими державними органами (інститутом президентства та інститутом парламентаризму) присвячено низку наукових праць, у яких визначено переваги тих чи інших форм (моделей) держави; розглянуто інститут президента в політико-правовій ретроспективі та розкрито правовий статус повноважень глави держави. Серед авторів наукових праць, у яких порушено вищезгадані питання, можна назвати таких відомих політиків і науковців: Д. Белов [1], А. Гулієв [4], В. Дубінін [6], Г. Журавльова [7],

П. Кислий [8], О. Корх [9], О. Мороз [10], Н. Маскова [11], А. Мучник [12], Н. Плахотнюк [18], В. Протасова [26], Н. Рибалка [27], В. Сухонос [29], В. Шатіло [30] та ін. Однак історико-управлінський аспект проблеми функціонування інституту президентства в контексті розподілу влади за парламентсько-президентської форми державного правління в Україні, на наш погляд, недостатньо досліджено.

Суть статті – аналіз конституційної боротьби за владу між інститутом президентства та парламентаризмом в Україні.

Попри поширену думку про те, що конституція існує насамперед для того, щоб закріпити права й свободи людини й громадянина, насправді головним в Основному Законі держави було й залишається питання про владу та розподіл повноважень між гілками влади. У будь-якому суспільстві між владою і народом, гілками влади, політичними силами і партіями, окремими особами і т. д. іде перманентна боротьба за те, хто формально й реально визначатиме політику в державі. У більшості країн зі сталою демократією воно відбувається латентно, у країнах із «молодою» демократією, наприклад в Україні, – набуває доволі гострих форм.

У концентрованому (формалізованому) вигляді протистояння між різними політичними силами й гілками влади визначає форма державного правління як спосіб суспільного договору й компромісу. За класичним визначенням форма державного правління (врядування) – це поняття, що розкриває спосіб організації верховної державної влади, порядок утворення її органів, їх взаємодії між собою і з населенням, ступінь участі населення в їх формуванні. У сучасному світі існують такі форми державного правління: парламентарна монархія, президентська, парламентарна й змішана республіки. Причому остання залежно від співвідношення повноважень між президентом з одного боку й парламентом і урядом з іншого може бути парламентарсько-президентською чи президентсько-парламентарською республікою. Відразу зазначимо, що парламентарну монархію як форму державного правління в Україні ніколи серйозно не розглядали. І не тому, що ця форма має серйозні недоліки (якраз навпаки), а тому, що дану форму в сучасному світі не можна запровадити штучно, вона формується історично в результаті еволюції від абсолютної до конституційної, від конституційної до парламентарної монархії.

На час проголошення державної незалежності у нас не було підґрунтя й для президентської форми правління. По-перше, Україна не мала таких традицій, по-друге, такої форми не існує в жодній європейській країні, які для нашої держави були зразком. Президентська республіка, як відомо, існує в США та деяких країнах Латинської Америки й Африки. Водночас і парламентарська форма не відповідає суспільним очікуванням наших громадян. Насамперед через те, що чи не найвищою формою демократії ми вважали наявність президентської гілки влади, адже наші громадяни, як відомо, раніше не мали можливості обирати главу держави. Інститут президентства було запроваджено незадовго до проголошення незалежності [23]. Тому цілком природно, що серед трьох можливих моделей держави на першому етапі формування власної державності Україна обрала саме змішану республіку. Природно і те, що з можливих двох різновидів змішаної

моделі було обрано саме парламентсько-президентську. Адже незалежність України проголошено в парламенті, парламент запровадив посаду президента, наділив його певними повноваженнями. Тобто президентські повноваження стали похідними від представницької законодавчої влади. Перший Президент України Л. Кравчук, отримавши владу, дуже швидко про це забув. Перебуваючи, вочевидь, в ейфорії від своєї посади, він робив спроби дещо перевищити свої повноваження. З одного боку, він не хотів виконувати роль «англійської королеви», а з іншого, – будучи вправним апаратником, погано розбирався і у функціонуванні державної машини, і у господарських питаннях. За цих обставин він мусив угамувати свої амбіції й погодитися передати низку повноважень Прем'єр-міністру Л. Кучмі – представнику директорського корпусу, «міцному господарнику», як уважали тоді. Тож де-факто в Україні було сформовано парламентсько-президентську модель правління. Л. Кравчук був главою держави, виконував церемоніальні функції, опікувався євроінтеграційними питаннями, а головне – як колишній завідувач ідеологічним відділом ЦК КПУ займався звичною для себе ідеологічною діяльністю. Керування народним господарством було цілком довірено Прем'єр-міністру Л. Кучмі. Натомість Л. Кучма на цьому етапі своєї діяльності відверто визнавав свою некомпетентність у питаннях державотворення. Називав себе не політиком, а «ракетником». Він постійно домагався від парламенту й президента, щоб йому «конкретно» вказали, яке суспільство необхідно йому будувати. Утім, як виявилось, колишній «червоний директор» мало розбирався й у макроекономічних питаннях. Свої невдачі він пояснював недостатністю повноважень, яких йому хронічно не вистачатиме. Це стане характерною рисою його політичного обличчя. Отримавши ці повноваження, не завжди розумів, як їх використати. Через що мусив подати у відставку. Однак у свідомості колишніх радянських громадян, які свої сподівання покладали насамперед на главу держави, «хазяїна», склалося хибне уявлення про те, що всі прорахунки влади – виключно з вини президента, а не прем'єр-міністра. Адже вони обирали президента, а не прем'єра, тому за все нести відповідальність повинен президент. Саме таке викривлене уявлення про владу призвело до обрання на дострокових президентських виборах Л. Кучми. Що, до речі, стало неприємним сюрпризом для Л. Кравчука, який не очікував на такий розвиток подій. Ставши Президентом, Л. Кучма миттєво забув про те, що він ще донедавна вимагав для себе додаткових повноважень як для глави уряду. Він перетворився на палкого прихильника президентсько-парламентської форми правління. Всю його діяльність відтоді було направлено на конституційне закріплення широких президентських повноважень. Конституційний процес в Україні перетворився на запеклу боротьбу між президентською й законодавчою гілками влади. У цій боротьбі президент та його команда застосовували всі можливі методи: так званий конституційний договір, погрози розпуску парламенту, спробу вирішити питання за допомогою всеукраїнського референдуму щодо ухвалення конституції з прописаними в ній надзвичайно широкими повноваженнями глави держави. Відповідно до Конституційного договору між Верховною Радою та Президентом України (1995) глава держави очолив систему органів державної виконавчої влади України; отримав право створювати, реорганізовувати й ліквідовувати

міністерства, відомства, інші центральні та місцеві органи державної виконавчої влади. Також він очолив Раду національної безпеки України та отримав право затверджувати її персональний склад. За цим договором за Президентом було закріплено 24 повноваження [14, ст. 24], у той час як за Кабінетом Міністрів України – 12 [14, ст. 31].

Саме в такій політичній атмосфері в ніч з 27 на 28 червня 1996 р. відбулася знаменита «конституційна епопея», у результаті якої було прийнято Конституцію України. Попри те що депутатам удалося вилучити найбільш одіозні положення і дещо обмежити непомірні політичні амбіції глави держави, Конституцією була встановлена президентсько-парламентська форма правління. Як зауважив пізніше, у 2011 р., тодішній Голова Верховної Ради України В. Литвин, урешті-решт країна отримала конституцію, яку Європа визнала однією з кращих за останні десятиліття [13]. Однак дуже скоро стало очевидно: Конституція 1996 р. не влаштовує основні центри влади. Президент бажав отримати дещо більше повноважень. Натомість його критики стверджували, що він їх отримав занадто багато. Виявилися основні недоліки змішаних моделей правління – почалося «перетягування канату», від чого державу «лихоманило», а також те, що в системі, де президент має великі повноваження, надзвичайно висока значущість президентської посади. Відтак дуже великою стала спокуса диктувати свою волю країні. Зазначена обставина яскраво проявилася під час президентської кампанії 2004 р.

Гостре протистояння між В. Януковичем і В. Ющенком призвело до так званого Помаранчевого майдану. Одним із шляхів виходу з політичної кризи стало прийняття пакета документів, серед яких були зміни до Конституції [20]. Сутність цих змін – повернення до парламентсько-президентської моделі. Так, якщо відповідно до Конституції України 1996 р. Прем'єр-міністра призначав Президент *за згодою* більше ніж половини від конституційного складу Верховної Ради, то за ст. 114 нової редакції Основного Закону кандидатуру для призначення Прем'єр-міністра вносив Президент *за пропозицією* коаліції Верховної Ради. Значно підвищено роль керівника уряду щодо кадрових призначень. Тільки за цих умов команді Ющенка вдалося отримати підтримку, а відтак більшість (402 голоси) парламенту, який дав згоду на проведення повторного голосування, так званого третього туру, за результатами якого Президентом став В. Ющенко.

Більшість положень Закону «Про внесення змін до Конституції України» набули чинності з 1 січня 2006 р., а вже 25 травня 2006 р., коли після складання присяги народними депутатами України розпочала свою діяльність Верховна Рада України V скликання, обрана за оновленою пропорційною системою, усі без винятку положення Закону від 8 грудня 2004 р. набули чинності [20].

Наступним кроком Президента В. Ющенка стало створення Національної конституційної ради, суттю діяльності якої стала підготовка концепції системного оновлення конституційного регулювання суспільних відносин в Україні та проекту нової редакції Конституції України. Національна конституційна рада мала функціонувати до прийняття нової редакції Конституції України. Склад цієї ради своїм указом визначив Президент України В. Ющенко [25], який сподівався на злагоджену і результативну роботу конституційної ради. Так, 20 лютого 2008 р., перебуваючи у Дніпропетровську, в інтерв'ю журналістам він наголосив, що

затяжна політична криза, що стосується не лише українського парламенту, спричинена «незбалансованістю конституційного процесу». «Щоб позбавитися тих політичних протистоянь, конфліктів, нестабільності, які час від часу характеризують у тому числі український парламент, і не лише його, нам треба серйозно зайнятися формуванням змін і доповнень до української Конституції», – сказав В. Ющенко, додавши, що нова редакція цього документа має містити систему противаг, балансу в українській владі [3]. Однак більшість членів цієї ради, а серед них і лідер Партії регіонів В. Янукович, і голова Ради національної безпеки Р. Богатирьова, очевидно, думаючи про повернення до влади, були зовсім не зацікавлені в ослабленні президентської вертикалі й не планували будь-яких дієвих змін в Основному Законі держави. У Верховній Раді було створено свою Тимчасову спеціальну комісію з питань підготовки змін до конституції. Відтак президентська і парламентська інституції вкотре не знайшли консенсусу.

Після обрання Президентом України В. Януковича 2 квітня 2010 р. Національну конституційну раду було ліквідовано. Конституційний Суд скасував 30 вересня 2010 р. указані зміни до Основного Закону, тобто відновив модель президентсько-парламентарної республіки за Конституцією 1996 р. Більше того – повноваження глави держави ще збільшилися, адже він отримав право призначати й відправляти у відставку не тільки Прем'єр-міністра, але й весь уряд, окремих міністрів [28]. Водночас команда В. Януковича «забула» повернути норму, за якою главу держави обирали не на 5-річний, а 4-річний термін, як це передбачено в Конституції 1996 р. Невдовзі в засобах масової інформації з'явилися повідомлення про те, що нібито Адміністрація Президента В. Януковича тиснула на деяких суддів Конституційного Суду, щоб ті ухвалили рішення про встановлення президентської форми правління [17].

4 лютого 2011 р. набирає чинності Закон України «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» [21], попередньо схвалений Верховною Радою 19 листопада 2010 р. і підписаний Президентом України 1 лютого 2011 р.

Зосередження надмірних повноважень у Президента, по-перше, суперечило європейським традиціям державотворення, по-друге, викликало невдоволення основних олігархічних груп, не влаштовувало офіційну опозицію, представлену в парламенті фракціями партій «Удар», «Батьківщина», «Свобода». Комуністи взагалі були прихильниками створення парламентарної республіки. «Регіоналів» також не влаштовувала чинна Конституція. За їх ініціативою було створено Конституційну асамблею [24]. Цей «спеціальний допоміжний орган при Президентові України» було створено для напрацювання пропозицій щодо змін до Конституції на основі узагальнення практики реалізації Основного Закону України із урахуванням досягнень і тенденцій розвитку «сучасного конституціоналізму, забезпечення залучення в установленому порядку до такої роботи провідних учених, представників громадянського суспільства і різних політичних сил, міжнародних експертів Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія), експертів інших міжнародних установ та

організацій, керуючись частиною другою статті 102 та відповідно до пункту 28 частини першої статті 106 Конституції України» [24]. Очолив Конституційну асамблею Л. Кравчук.

У сучасній світовій політичній практиці існує кілька основних механізмів участі громадськості в розробці конституції: створення конституційної асамблеї відбувається у випадку, коли ухвалення конституції неможливе за допомогою ординарних законодавчих органів – у разі суттєвої зміни політичного устрою в умовах кардинальних політичних трансформацій (наприклад, коли орган законодавчої влади відсутній, недієздатний, не має легітимності в суспільстві тощо). Як повідомляла «Українська правда», «спеціальні органи установчої влади ухвалювали основний закон країни у Франції (1946), Італії (1947), Португалії (1976), Болгарії (1991), Румунії (1991), Естонії (1992). У 2010 р. розпочався процес формування Конституційної асамблеї в Ісландії» [5].

Щодо України, то такий громадський орган було створено вперше. Із урахуванням ситуації, яка на той момент склалася в державі, його створення було доречне й вкрай необхідне. Оскільки вимога щодо обмеження верховної влади шляхом її поділу є закономірний результат розвитку державно-правової системи. Сама ж теорія розподілу влади не є чимось штучним стосовно українського суспільно-політичного життя. Сьогодні вона являє собою відповідну форму практичної діяльності, соціальної активності й певною мірою позначає рамки найважливішого етапу розвитку держави в цілому. Як було зазначено на засіданні Конституційної асамблеї: «В основу сучасного розуміння теорії поділу влади покладено ідею єдності й цілісності державної влади, яка відбиває органічний зв'язок цієї теорії з теорією народного суверенітету. Теорія народного суверенітету передбачає наявність єдиного джерела влади – суверенного й повновладного народу, який передає частину належної йому влади державі, яка в особі її органів реалізує делеговані їй повноваження в інтересах останнього. Наявність єдиного джерела влади на державно-правовому рівні виражається у створенні єдиного державного механізму» [2].

Конституційна асамблея завершила підготовку концепції змін до Конституції. Як заявив голова асамблеї Л. Кравчук: «Ми у п'ятницю завершили підготовку концепції про зміни до Конституції України. У нас на сьогодні йдеться про вдосконалення і зміну системи влади. Концепція готова, її можна буде вивчати, ми її оприлюднимо на наступному засіданні Конституційної асамблеї» [15].

Після відсторонення В. Януковича від влади у результаті «Революції гідності» 21 лютого 2014 р. Верховна Рада України конституційною більшістю в 386 голосів прийняла за основу та в цілому без рішення профільного Комітету проект Закону «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» [19]. За цим документом було відновлено статтю 85 Конституції України, за якою серед тридцяти семи повноважень Верховної Ради можна виділити такі: «усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпідменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції (п. 10); призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра

України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України (п. 12); призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України (п. 13)» тощо [19]. Стаття 3 цього Закону передбачала, що Верховна Рада України сьомого скликання, обрана на чергових виборах у жовтні 2012 р., «здійснює повноваження, передбачені положеннями Конституції України, прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII, до набуття повноважень Верховною Радою України, обраною на чергових виборах в останню неділю жовтня 2017 року» [19].

4 березня 2014 р. Верховна Рада України утворила Тимчасову спеціальну комісію з питань підготовки законопроекту про внесення змін до Конституції України [22]. Головою Тимчасової спеціальної комісії обрано народного депутата України Р. Князевича (фракція Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина»), заступником голови Тимчасової спеціальної комісії – народного депутата України В. Писаренка (фракція «Партія регіонів»). Склад цієї комісії був більше політичний, ніж професійний: усього 15 народних депутатів від різних фракцій. Професійних юристів серед усіх членів лише декілька. У квітні Комісія доповідала Верховній Раді про результати своєї діяльності, яка не отримала схвалення народних депутатів [22].

Чимало фахівців ставлять під сумнів здатність і бажання влади реформувати систему державної влади в Україні, зробити її такою, щоб вона повністю відповідала потребам не тільки влади та еліти, а всього суспільства. Одним із підтверджень цього стало припинення діяльності Конституційної асамблеї з 1 грудня 2014 р. Поширена думка, що справа зовсім не в моделі державного правління, а в тому, що нею користуються досить довільно. Як це, наприклад, робив Президент В. Ющенко, який порушував Конституцію України десятки разів. За словами відомого правознавця, одного з «батьків» Конституції України 1996 р. В. Мусяки: «В нас є писана Конституція, а є «жива» Конституція, тобто ті дії, які вчиняє влада, посилаючись на Конституцію. Ця «жива» Конституція насправді є жахливою й дохлюю. Те, що завжди робили і президенти, і кабмін взагалі не вкладається у конституційні рамки, вони діють так, наче Конституції взагалі немає» [16].

Протистояння між гілками влади продовжується й сьогодні. Воно набуває все більш загрозливого характеру і є особливо небезпечним в умовах війни на Донбасі, глибокої економічної кризи, різкого погіршення соціально-економічного становища більшості населення, падіння авторитету центральної влади та всіх її інституцій, суперечок у самій парламентській коаліції більшості. Досвід європейських країн свідчить, що одним із шляхів виходу з цієї ситуації є оптимальний розподіл і чітке визначення повноважень між гілками влади. А також неухильне дотримання Основного Закону всіма владними структурами, насамперед главою держави, який

відповідно до ст. 102 Конституції – гарант додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина.

Бібліографічні посилання

1. **Белов Д. М.** Порівняльно-правовий аналіз інституту президентства в Україні та Франції: автореф.... дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Дмитро Миколайович Белов. – К., 2005. – 20 с.
2. **Битяк Ю. П.** Досвід формування політико-правових моделей у контексті Європейського конституціоналізму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: //cau.in.ua/ua/activities/reports/id/dosvid-formuvannja-politiko-pravovih-modelej-ukonteksti-jevrope-552/.
3. Віктор Ющенко очікує від Національної конституційної ради злагодженої роботи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua/news/9059.html.
4. **Гулієв А. Д.** Особливості інституту президентства в Україні та Азербайджанській Республіці: державно-управлінський аспект: автореф.... дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Аліф Джаміль (огли) Гулієв. – К., 2005. – 20 с.
5. **Держалюк О.** Конституційна асамблея: як це буває в світі та чим небезпечно / О. Держалюк, Г. Макаров, С. Янішевський // Укр. правда. – 2011. – 5 квіт. – С. 1.
6. **Дубінін В. В.** Роль інтересів народу в становленні та розвитку політичної системи суспільства: монографія / В. В. Дубінін. – Краматорськ, 2006. – 260 с.
7. **Журавльова Г. С.** Конституційні засади становлення і розвитку парламентаризму в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ганна Семенівна Журавльова. – К., 1999. – 190 с.
8. **Кислий П.** Становлення парламентаризму в Україні. На тлі світового досвіду / П. Кислий, Ч. Звайз. – К.: Абрис, 2000. – 414 с.
9. **Корх О.** Роль інституту президентства за парламентсько-президентської форми державного правління в Україні / О. Корх, Б. Глогов, І. Карнаух // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. – Д., 2008. – Вип. 2(32). – С. 3–12.
10. **Мороз О.** Інститут парламентаризму / О. Мороз // Дзеркало тижня. – 2002. – № 19. – С. 2.
11. **Мосюкова Н. Г.** Історія парламентської системи в Україні (1990–1998 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Наталія Геннадіївна Мосюкова. – Д., 2004. – 206 с.
12. **Мучник А. Г.** Коментарий к Конституции Украины / А. Г. Мучник. – К.: Парлам. изд-во, 2000. – Кн. 1. – 254 с.
13. Конституционный процесс в Украине: реальное состояние и потребности дня. Выступление Председателя Верховной Рады Украины Владимира Литвина на общем собрании Национальной академии правовых наук Украины // Голос Украины. – 2011. – 11 март. – С. 2.
14. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 8 черв. 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1.
15. Кравчук заявляє, що його асамблея підготувала зміни до Конституції // Укр. правда. – 2013. – 20 груд. – С. 1.
16. **Лавриненко І.** Конституційна реформа: на часі чи ні [Електронний ресурс] / І. Лавриненко. – Режим доступу: ua.racurs.ua/557-konstytuciy-na-komisiya-zminy-do-konstytuzhii.
17. Оппозиция поддерживает возврат к Конституции 2004 года // Укр. правда 2013. – 2013. – 18 дек.
18. **Плахотнюк Н. Г.** Інститут президентства в Україні: конституційно-правовий аспект: автореф... дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Наталія Григорівна Плахотнюк. – Х., 1999. – 20 с.
19. Про відновлення дії окремих положень Конституції України. Закон України від 22.02.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-18.
20. Про внесення змін до Конституції України. Закон України від 8 груд. 2004 р. №2222-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2222-15.
21. Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки

- Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Закон України від 01.02.2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2952-17.
22. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (щодо обрання міських голів за мажоритарною системою абсолютної більшості) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1098&skl=8.
23. Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР. Закон України від 5 лип. 1991 р. №1293-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1293-12.
24. Про Конституційну Асамблею. Указ Президента України 17 трав. 2012 року №328/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/328/2012.
25. Про склад Національної конституційної ради. Указ Президента України від 18.02.2008 №139/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/139/2008.
26. **Протасова В.Є.** Парламентсько-президентська республіка: сутність, особливості, різновиди: автореф... дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Віра Євгенівна Протасова. – К., 2008. – 20 с.
27. **Рибалка Н. О.** Адміністративно-правові аспекти діяльності Президента України: автореф... дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Наталія Олегівна Рибалка. – К., 2009. – 18 с.
28. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року N 2222-IV справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10.
29. **Сухонос В. В.** Інститут глави держави в конституційному праві / В.В. Сухонос. – Суми: УАБС НБУ, 2011. – 339 с.
30. **Шатіло В. А.** Інститут президентства в системі державної влади України: монографія / В. А. Шатіло. – К., 2004. – 159 с.

Надійшла до редколегії 19.11.2014